

بررسی تطبیقی و آماری نیایش‌های زرتشت در گاهان

حسین حیدری* الاهی خانیان**

دانشگاه کاشان

چکیده

نیایش به‌عنوان آسان‌ترین راه گفت‌وگوی دوسویه‌ی انسان با خدا، ازجمله ارکان و اجزای استوارکننده‌ی همه‌ی ادیان در طول تاریخ بوده است. بررسی ستایش‌ها و نیایش‌های رسمی ادیان گوناگون نمایانگر نظام فکری، دینی و وضعیت و نیازهای فردی و اجتماعی دین‌داران در اعصار گونه‌گون است. این جستار به بررسی توصیفی و آماری نیایش‌های «گات‌ها» (کهن‌ترین اثر مکتوب بازمانده‌ی ایرانیان) می‌پردازد؛ مجموعه‌ای منظوم که امروزه به باور بیشتر پژوهندگان، تنها بخش اوستاست که سخن زرتشت است؛ درحالی‌که دیگر بخش‌های اوستا در ادوار بعد تدوین شده‌اند. بیشترین خواهش‌ها و خواسته‌ها در گات‌ها، رواج راستی و سرکوبی دروغ، رهایی زمین و جاندارانش از ستم و خشم و بیدادگری، داشتن زندگی آرام و شاد، جامعه‌ای آباد و در نتیجه، رسیدن به کشور مینوی جاودانی اهورامزدا (فردوس) و پاداش و بخشایش جاودانی در روز داوری پسین است. بررسی درون‌مایه‌ی نیایش‌های گات‌ها نشان می‌دهد که مخاطب زرتشت به ترتیب: مزدا، اهورا، اردیبهشت، مزداهورا، بهمن، سپندارمذ، اهورامزدا و شهریور است و او در بسیاری مواقع از ضمیر جمع برای خطاب به این مخاطبان استفاده می‌کند. سبک بیان زرتشت این انگاره را تقویت می‌کند که او همچنان که واژه‌های مزدا، اهورا، اهورامزدا و مزداهورا را برای اشاره به موجودی واحد به کار می‌گیرد، امشاسپندان نیز همگی فروزه‌ها و اوصاف خدای واحدند. این پژوهش آماری نشان می‌دهد که درخواست‌های مینوی (غیرمادی)، دوسوم خواسته‌های گیتییک (مادی) است و زرتشت تقریباً به یک اندازه برای خود و دیگران دعا کرده است.

واژه‌های کلیدی: اهورامزدا، ایران باستان، زرتشت، گات‌ها، نیایش.

* دانشیار ادیان و عرفان golestan1387@gmail.com (نویسنده‌ی مسئول)

** کارشناس ارشد ادیان و عرفان elahekhaniyan@gmail.com

۱. مقدمه

نیایش^۱، در طول تاریخ، همواره در کانون توجه انسان بوده است و به‌مثابه یکی از عالی‌ترین گرایش‌های انسانی، همانند جریان‌ی زنده، پایه‌پای دیگر پدیده‌های انسانی پیش رفته است. به نظر می‌رسد مهم‌ترین دلیل دیرپایی نیایش، پیامدهای روانی آن است. نیایش به انسان و زندگی‌اش معنا می‌بخشد و ناراحتی‌های روح و روان او را که گاه ریشه در عدم آرامش دارد، از بین می‌برد.

می‌توان نمونه‌هایی فراوان را از ستایش و نیایش، به‌شکل نظم و نثر، در فرهنگ و ادبیات ملت‌های گوناگون مشاهده کرد. ایرانیان باستان نیز اهمیتی ویژه به آداب و مراسم دینی می‌داده‌اند و نیایش در زندگی آن‌ها نقشی برجسته داشته است.

بررسی نیایش‌های به‌جامانده از ایرانیان باستان، نگرش و بینش ما را به فرهنگ نیاکان و جهان‌بینی و تفسیرشان از عالم هستی واقع‌بینانه‌تر می‌کند. می‌توان با بررسی نیایش، به‌مثابه نخستین بنیاد هدایت و ارکان و اجزای استوارکننده‌ی همه‌ی ادیان (نک: یوسفی، ۱۳۸۲: ۷۰)، با روحیه‌ی اجتماعی ملت‌ها، شیوه‌ی تفکر و وقایع تاریخی‌شان آشنا شد. نیایش، مغز عبادت و جزء ضروری دین است و «هر دیانتی و دستگاه دینی معرف و نشان‌دهنده‌ی روحیه و اخلاق اجتماعی آن قوم است» (رضی، ۱۳۵۷: ۲۷).

متن‌های نیایشی آیین زرتشتی را می‌توان در پنج کتاب یسنا، یشت‌ها، ویسپرد، وندیداد و خردده/وستا مشاهده کرد.^۲

در این مقاله نیایش‌های بخش «گات‌ها» و فلسفه‌ی نیایش در آن بررسی و درخواست‌های مطرح‌شده در این نیایش‌ها تحلیل می‌شود. گات‌ها بخشی از یسنا است که به‌دلیل منظوم و موزون‌بودنش و نیز انتساب آن به زرتشت، همواره متنی جدا در نظر گرفته می‌شود. الیاده، دین‌پژوه معاصر، عمق احساسات و قوت موجود در متن گات‌ها را دلیل اصالت تاریخی آن می‌داند (نک: الیاده، ۱۳۸۱: ۴۶). زیبایی و طراوت نیایش‌های گات‌ها سبب قرارگرفتن گزیده‌های آن در مجموعه‌نیایش‌های برگزیده‌ی جهان شده است. به‌جز گات‌ها که پیام زرتشت را آشکارا می‌توان از آن دریافت، کتاب‌های دیگر، سال‌ها پس از زرتشت نگاشته شده‌اند و با باور و بینش زرتشت فاصله دارند.

شایسته‌ی یادآوری است که در بررسی نیایش‌های گات‌ها، از ترجمه‌ی ابراهیم پورداود بهره برده‌ایم؛ زیرا به نظر می‌رسد ترجمه‌های دیگر که البته عامه‌پسندتر نیز هستند، به‌طور مستقیم از متن اوستا ترجمه نشده‌اند؛ بلکه یا ترجمه‌ی ترجمه‌های

اروپایی گات‌ها هستند یا براساس ویرایش و بازنگری در ترجمه‌های پیشین انجام گرفته‌اند؛ از این رو، تفاوت‌های چشمگیر با هم دارند. با توجه به نظر برخی استادان و مقایسه‌ی ترجمه‌ی چند واژه و بند در گات‌های پورداود با ترجمه‌های دیگر، ترجمه‌ی پورداود درست‌تر و خالی از دخل و تصرف به نظر رسید؛ بنابراین این ترجمه به‌عنوان منبع اصلی پژوهش برگزیده شد.

۲. پیشینه‌ی پژوهش

به‌جز ترجمه‌های موجود از اوستا، کتاب‌هایی در زمینه‌ی تاریخ و فرهنگ زرتشتی به رشته‌ی تحریر درآمده که در هیچ یک، نیایش‌های اوستا، به‌طور ویژه، بررسی و تحلیل نشده است. چند رساله نیز در زمینه‌ی نیایش و آیین‌های دین زرتشتی نوشته شده است؛ برای نمونه، جهانگیر فکری ارشاد (۱۳۵۵) از منظر زبان‌شناسی به این موضوع پرداخته است. آرش عمادی‌نیا (۱۳۸۷)، آیین‌های معاصر زرتشتی را با متن‌های متقدم و مکتوب زرتشتی (کلاسیک) مقایسه کرده و در نه بخش، به موضوعات بارداری و زایش، تشریف آیینی، ازدواج، طلاق و مرگ توجه کرده است. او در نهایت، به این نتیجه رسیده که آیین‌های معاصر زرتشتی، به‌طور کلی، حافظ قالب و سنتی کهن هستند که با حفظ و رعایت اصول محافظه‌کارانه، دچار تغییر، اصلاح و تحول شده‌اند. سیداحمدرضا قائم‌مقامی (۱۳۸۷) نیز، تحول مفاهیم گاهانی را در سنت مکتوب زرتشتی، به‌ویژه متن‌های اوستایی و پهلوی، پیگیری کرده است. او در بخش نخست پژوهش خویش، «دیوسنا و مزدیسنا»، ریشه‌های ثنویت زردشتی را در مخالفت با پرستندگان «ایندره» جست‌وجو کرده و نشان داده است که اصول دیانت زردشتی احتمالاً از همین مخالفت زرتشت با ایندره و پیروان او ناشی می‌شود؛ در بخش دوم، شباهت‌های اهورامزدا و اوستا با «ورونه» و «میتراورونا»ی ودایی و استمرار صفات این خدای بزرگ هندوایرانی در متن‌های متأخر زرتشتی بررسی شده است؛ بخش سوم به توصیف کوشش موبدان زرتشتی در عصر ساسانی برای دستیابی به علم‌النفسی جدید، زیر تأثیر علم‌النفس ارسطویی، اختصاص یافته و در بخش چهارم سعی شده تا این نکته که اصول معاد زردشتی در همان گاهان زرتشتی شکل گرفته و در اوستای جدید و متن‌های پهلوی جزئیاتی جالب توجه به آن افزوده شده است، اثبات شود. ماندانا معاونت (۱۳۸۸) نیز

در پژوهشی، به نیایش‌ها و آیین‌های زرتشتیان، نیایش‌های درونی و نیایش‌های برونی، پیوند زناشویی و نیایش برای درگذشتگان، نگاهی داشته است.

اما هیچ‌کدام از پژوهش‌های انجام‌شده، به بررسی توصیفی و آماری نیایش‌های زرتشتیان نپرداخته‌اند؛ بنابراین در پژوهش حاضر به تحلیل نیایش‌های زرتشت در «گات‌ها» از طریق بررسی توصیفی و آماری محتوای نیایش‌ها خواهیم پرداخت.

۳. معرفی زرتشت، گات‌ها و اهورامزدا

زرتشت آورنده‌ی آیینی بر پایه‌ی پرستش اهورامزدا و ایزدان سپنتایی است؛ آیینی با قدمتی حدود سه‌هزار سال که از ادیان کهن جهان به شمار می‌رود. زرتشت این آیین را در مخالفت با انحرافات دین قدیم آریائی، رواج ناراستی و قربانی‌ها و باده‌نوشی‌های بی‌رویه بنا نهاد. درباره‌ی زادروز و خاستگاه هیچ یک از بنیان‌گذاران ادیان جهان، به‌اندازه‌ی زرتشت اختلاف نظر وجود ندارد. پژوهشگران با بررسی روایت‌های گوناگون، زمان زندگی زرتشت را از شش‌هزار سال تا شش‌صد سال پیش از میلاد گمانه‌زنی کرده‌اند. پورداود، زمان زرتشت را پیش از تشکیل سلطنت ماد، یعنی پیشتر از قرن هشتم پیش از میلاد تخمین می‌زند و احتمال می‌دهد که او از اهالی مغرب ایران و یا شمال غربی آن، یعنی آذربایجان، باشد (نک: پورداود، ۱۳۷۸: ۲۶-۴۲).

اینکه زرتشت در چه زمانی زندگی می‌کرده و خاستگاهش کجا بوده، بسیار مهم است؛ اما در تحقیق ما بیشتر شناخت اندیشه‌های او که در نیایش‌هایش تبلور یافته، اهمیت دارد. به‌نظر نگارنده، بهترین راه شناخت زرتشت و اندیشه‌هایش بررسی سروده‌های منتسب به او یا همان گات‌هاست. «گات‌ها» یا «گاهان»، جمع «گات» یا «گاه»، به معنی سروده‌های نیایشی است که منتسب به خود زرتشت است. واژه‌ی «گات»، به معنی «سرود»، به‌صورت «گاه» وارد دستگاه‌های موسیقی ایرانی، مانند سه‌گاه، شده و نام «موسیقی گاهانی» از همین واژه سرچشمه گرفته است (نک: خزاعی، ۲۰۰۶: ۸).

گات‌ها هفده هات (بخش) از ۷۲ هات یسنا را دربر می‌گیرد که از روی شماره و وزن شعرهایی که در این بندها آمده، آن‌ها را به پنج گروه تقسیم کرده‌اند. این پنج مجموعه‌سرود مناجات‌گونه، براساس نخستین واژه‌ی هر بخش نام‌گذاری شده‌اند. «[به] جز نام گاه یکم (اهونودگاه) که با نام نیایش «یته اهو ویریو» پیوند دارد. این نیایش

روزگاری در آغاز این گاه جای داشته و اکنون در یسنا (هات ۲۷، بند ۱۳) جای دارد» (دوستخواه، ۱۳۷۵: ۳۳).

زرتشت در این سروده‌های نیایشی، ضمن ستودن و پرستش «اهورامزدا»، باورهایی را بیان می‌کند که دربرگیرنده‌ی شالوده‌ی اعتقادات و اصول اساسی آیین مزدیسنا است. گات‌ها نیایش ویژه‌ی اهورامزدا است که به دلیل داشتن شش صفت، برتر از خدایان دیگر به شمار می‌رود. شش صفت اهورامزدا عبارتند از: ۱. وهومن (بهمن): اندیشه‌ی نیک؛ ۲. اشاوهِشتا (اردیبهشت): برترین راستی و پاکی؛ ۳. شهریور: شاهی آرمانی خدا بر جان جهان؛ ۴. سپندارمذ (اسفند): گستره‌ی زمین که مقدس است و گستراننده؛ ۵. خرداد: حرکت به سوی کمال و رسایی؛ ۶. امرداد: بی‌مرگی. این شش صفت اهورامزدا با خواسته‌های مطرح شده از سوی نیایشگر (زرتشت) هماهنگی دارد؛ درحقیقت، شش خواسته‌ی اصلی او عبارتند از: بهره‌مندی از اندیشه‌ی نیک (بهمن) و برترین راستی (اردیبهشت)، فرمانرواشدن شاهی آرمانی مزدایی بر جهان (شهریور)، برخوردارگی از آبادانی و پیشرفت (سپندارمذ)، حرکت به سمت کمال (خرداد) و جاودانه‌شدن (آمرداد). شایسته‌ی یادآوری است که این شش صفت اهورامزدا که در گات‌ها به‌عنوان ویژگی‌های اهورامزدا مطرح شده‌اند و تشخیص ندارند، در متن‌های پس از آن، یعنی اوستای نو (متأخر)، آشکارا، به‌شکل شش ایزد یا فرشته و به نام شش امشاسپند ظهور پیدا می‌کنند و نیایش‌هایی به هر کدام از آن‌ها و همچنین ایزدان دیگر اختصاص می‌یابد. ناگفته نماند که در اوستای نو، در بیشتر موارد، شمار امشاسپندان هفت است: اهورامزدا، بهممن، اردیبهشت، شهریور، سپندارمذ، خرداد و امرداد.

نکته‌ی دیگر اینکه، در روایات داراب هرمزدیار، اشه (اردیبهشت) بر بهممن ترجیح داده شده: «اُشم وهو» در راستی‌گفتن است، «پشاهو» در رادی و سخاوت‌کردن و در دین مزدیسنا نخست راستی و پس از آن رادی است و هیچ کرفه بهتر از این دو چیز نیست» (داراب هرمزدیار، ۱۹۲۲، ج ۱: ۲۲؛ به‌نقل از پورداد، ۱۳۸۷: ۲۱۱). به گفته‌ی پورداد، در گات‌ها و هفت هات، «اشه»، فرشته‌ی راستی و درستی، دارای مقام اول است؛ اما در بخش‌های دیگر اوستا، بهممن در رتبه‌ی نخست می‌نشیند (نک: پورداد، ۱۳۷۸: ۸۱-۸۳). همچنین، زرتشت، در خطاب به این فروزه‌ها، بیشتر، از فاعل و فعل جمع استفاده می‌کند. او آن‌ها را هم‌کام و هم‌اندیشه می‌داند و از همگی آن‌ها درخواست یاری دارد: «این بخشایش را به ما ارزانی دارید شما ای کسانی که همه (با

یکدیگر) هم‌کام هستید. با راستی، با منش نیک با آن پارسایی که چون در نماز ستوده شوید مزدا از روی دستور (خویش) یاری بخشد» (پورداد، ۱۳۸۷: ۱۳۵).

۴. بررسی نیایش‌های «گات‌ها»

نیایشگران در آغاز هر نیایشی، ابتدا خواهان خشنودی اهورامزدا، امشاسپندان، گات‌ها و فروهرهای نیکان و پوریوتکیشان (نخستین آموزگاران دین) می‌شوند: «بشود که فروهر پاکان در هنگام نماز «اهنود»، «اشتود»، «سپنتمد»، «وهوخشتر» و «وهشتواشت» [پنج بخش «گات‌ها»] حضور به هم رسانند. تو از «زوت» [نامی است که به پیشوایان داده‌اند] برای خشنودی اهورامزدایی که سرچشمه همه‌ی اشیاست؛ اهورامزدایی که فروغ سرشار است و برای خشنودی امشاسپندان و برای خشنودی گات‌های «اهنود» و «اشتود» و «سپنتمد» و «وهوخشتر» و «وهشتواشت» که سروران حقیقتند و برای خشنودی فروهرهای توانای نیکان و برای خشنودی «پوریوتکیشان» و «نابزديشتان»، معنی کلام «یتاهو وئیریو» را برای ما آشکار ساز و بشود که «راسپی» [نامی است که به پیشوایان داده‌اند] پاک و فرزانه معنی کلام «اٹارتوش اشات چیت هچا» را برای ما واضح کند» (پورداد، ۱۳۷۸: ۴). اکنون به بررسی نیایش‌های پنج بخش گات‌ها می‌پردازیم:

۴.۱. بررسی نیایش‌های بخش نخست گات‌ها، با عنوان «اهونودگات» (یسنا، هات ۲۸-۳۴) «اهونود» به معنی سرور و مولاست. زرتشت، هات ۲۸ را با ستایش مزدا آغاز می‌کند و از رسالت اهورایی خود در هدایت مردم سخن به میان می‌آورد. در این هات، زرتشت با دست‌های برافراشته می‌خواهد که با انجام کار نیک برآمده از اندیشه‌ی نیک، روان هستی را خشنود سازد. زرتشت از «مزدا» درخواست می‌کند که او را در زندگی و در مقابل دشمنان یاری کند. از چگونگی آفرینش می‌پرسد و می‌خواهد بداند فلسفه‌ی خلقت انسان چیست. او در آموزش‌هایش یادآور می‌شود که پیروانش و گرویدگان واقعی، به «رسایی» (رستگاری) و جاودانگی می‌رسند. زرتشت، سپس، مزدا را برای آفرینش هستی و نیکی ستایش می‌کند. پس از ستایش «اهورامزدا»، دیوها را اندرز می‌دهد و تهدید می‌کند و ناکام‌ساختن آموزگاران بدی را از او می‌خواهد. سرانجام نیز از اهورامزدا رهنمود خواسته و در راه رسیدن به رستگاری، از او یاری می‌خواهد. برخی از درخواست‌هایی که در «اهنودگات» مطرح شده، به شرح زیر است:

- درخواست آرامش برای آفریدگان: «خواستارم در نماز با دست‌های بلند شده، نخست، ای مزدا رامش از برای همه‌ی آفرینش سپندمینو، ای اردیبهشت (و) اینکه خرد بهمن را خوشنود توانم ساخت و گوشورون را» (پورداد، ۱۳۸۷: ۵).

نخستین درخواستی که زرتشت با دست‌های برآمده دارد، آرامش برای همگان و زندگی مبتنی بر اندیشه‌ی نیک است؛ تا روان هستی خشنود گردد. «گوشورون» معادل پهلوی «گئوش اورون» اوستایی به معنی «روان گاو» است. پورداد اشاره می‌کند که کلمه‌ی «گئوش» در اوستا اسم جنس همه‌ی جانوران مفید است؛ زیرا بنابر آیین مزدیسنا، آفرینش جانور پیش از آفرینش بشر بوده؛ ازاین جهت پارسیان «گوشورون» را به روان نخستین آفریده‌جاندار تعبیر کرده‌اند. او همچنین بیان می‌کند که «گوشورون» نام فرشته‌ای است که به پاسبانی چهارپایان بزرگ و کوچک سودمند گماشته شده است؛ به‌طور کلی، گاو در زندگی جوامع دامدار ایرانی بسیار اهمیت داشته و زرتشت به مخالفت با قربانی‌های بیش‌ازحد و افراطی این چهارپا برخاسته است (نک: پورداد، ۱۳۱۰: ۶۷).

جهانگیر اوشیدری نیز به همین معنی اشاره دارد: «گوشورون» لفظاً به معنی روان گیتی یا آفرینش است. چون آفرینش جانوران پیش از آفرینش انسان بوده، ازاین جهت پارسیان روان آفرینش را به روان نخستین آفریده‌ی جاندار تعبیر کرده‌اند؛ ضمناً، «گوشورون» اسم ایزدی است که به پاسبانی چهارپایان خرد و بزرگ سودمند گماشته شده است» (اوشیدری، ۱۳۷۱: ۷۱۲).

این واژه را پورداد، فرشته‌ی نگهبان جانداران سودمند؛ آذرگشسب، وحیدی، شهزادی و ساسانفر، «روان آفرینش»؛ شوشتری، «روان مادر گیتی»؛ جعفری، «روان جهان زنده»؛ رضی، «جهان» و خزاعی، «روان زمین بارور» ترجمه کرده‌اند.

- درخواست شکوه منش نیک و توانایی در سرود ستایش (منتره): «بده، ای اردیبهشت، آن پاداش (و) آبادی منش نیک. تو ای سپندارمذ، بده به گشتاسب خواهش (خویش) و به من آن ده، ای مزدا و پادشاه که پیغمبر شما سرود ستایش روا کند» (پورداد، ۱۳۸۷: ۷).

زردشت از اهورامزدا می‌خواهد که نیروی لازم را به او بدهد تا بتواند کلام هدایت‌بخش (منتره) را بیاموزاند و همچنین نیروی لازم را به پرستندگان او بدهد تا

بتوانند آن را بیاموزند و خواهش او و گشتاسب را که رواکردن دین مزدا و آیین گستری است، برآورده سازد.

- درخواست یگانگی در اندیشه: «و خواستاریم از آنانی باشیم که زندگی تازه کنند. ای مزدا و شما ای سروران دیگر و اردیبهشت، همراهی تان را ارزانی دارید؛ آن چنان که اندیشه‌ها با هم باشند در آنجایی که شناسایی پریشان است» (همان: ۲۱). این درخواست را زرتشت از مزدا و سروران دیگر و اردیبهشت دارد. در این نیایش، زرتشت می‌خواهد که در شمار «اهورائیان» باشند؛ آن‌هایی که هستی را نو می‌کنند. او می‌خواهد که اهورامزدا، آن‌ها را در پرتو راستی و «اشه» یاری کند تا هنگامی که خردشان دستخوش تردید است، اندیشه‌هایشان به هم نزدیک باشد.

۲.۴. بررسی نیایش‌های بخش دوم گات‌ها، با عنوان «اُشتودگات» (یسنا، هات ۴۳-۴۶) «اُشتود» به معنی سلامت و عافیت است. محور این گات، پرستش «اهورامزدا» است. در این گات به صفات و افعال اهورامزدا بارها اشاره می‌شود. آنچه در این بخش از گات‌ها آمده است، درخواست‌ها، پرسش‌ها، گفت‌وگوها و درد دل‌های زرتشت با اهورامزداست که زرتشتیان همواره آن‌ها را همانند نیایش می‌خوانده‌اند و می‌خوانند. نیایش‌های زرتشت در هات ۴۳ بیشتر درباره‌ی توانایی و پاکی است. زرتشت در این هات پندهایی حکیمانه را که از طریق «منش نیک» (وهومن یا بهمن) به او رسیده، بیان می‌کند. او از اهورا درباره‌ی چگونگی پرستش، آفرینش و حقیقت آیین اهورایی می‌پرسد و ضمن آن، افزون‌بر به‌فکر و داشتن مردمان، مسائل اخلاقی را آموزش می‌دهد. زرتشت، در هات ۴۵، از دو مینوی متضاد «سپندمینو» و «انگره‌مینو» سخن به میان می‌آورد و پیروی از «اشا» و رسیدن به اهورامزدا را موجب رستگاری انسان و جاودانگی می‌داند و پس از آن، تا انتها، به ستایش اهورامزدا می‌پردازد. او در هات ۴۶، نخست، از کمی یاران و زیادی دشمنان، به درگاه اهورامزدا شکایت می‌کند و می‌خواهد که او را یاری کند و در ادامه، درباره‌ی ارزش گزینش خرد و دانایی و پیروی از اشا و نیکی سخن می‌گوید.

برخی از درخواست‌ها و پرسش‌های این بخش از گات‌ها عبارتند از:

- درخواست پایداری و راستی و پاداش منش نیک: «به کام دل خواستارم از برای هریک، آنچه را که او خواستار است که مزدا اهورای کام فرما بدو ارزانی دارد، به نیروی

پایدار رسیدن و راستی داشتن. این را به من ببخشای ای سپندارمذ، شکوه پاداش (و) زندگی منش نیک» (همان: ۶۳).

- درخواست فردوس، بخشایش منش نیک، شادمانی زندگی جاودانی: «و از آن او باد آنچه از همه بهتر است، آن‌که را آرزوی فردوس است از پاک‌تر خرد آگاه تو فردوس بدو ارزانی باد، ای مزدا، (و) بخشایش منش نیک که تو به دستیاری راستی خواهی داد در همه‌ی روزها با شادمانی زندگی دیرپای» (همان).

- درخواست فرارسیدن روزی که دین راستین جهان را فراگیرد: «کی، ای مزدا، بامداد روزی فراز آید، جهان را دین راستین فراگیرد با آموزش‌های افزایش‌بخش پُر خرد رهانندگان؟ کیانند آنانی که بهمن به یاری‌شان خواهد آمد؟ از برای آگاه‌ساختن، من تو را برگزیدم ای اهورا (همان: ۸۷).

۳.۴. بررسی نیایش‌های بخش سوم گات‌ها، با عنوان «سپتَمَد گات» (یسنا، هات ۴۷-۵۰) «سپتَمَد» به معنی خرد مقدس است. در این گات، همچنان اهورامزدا مخاطب نیایش‌هاست و زرتشت ضمن ستایش، به برخی از صفات او اشاره می‌کند. چنان‌که او را «پدر سپندمینو» و «پدر اشه» معرفی می‌کند و هرگونه زشتی و پلیدی را از او دور می‌داند. آموزش اصلی او در این گات در بیان ارزش پیروی از اشه و در نتیجه، رسیدن به رسایی و رستگاری است. در مقابل، دروغ‌پرستان و زشت‌کرداران را به دلیل رفتار ناپسندشان، مستحق خشم اهورامزدا می‌داند. در هات ۵۰، زرتشت همچنان در ستایش و نیاز به مزدا، بر راهروی خود در راه راست تأکید می‌کند و به شکرانه‌ی آن نماز می‌گزارد و همچنان امید دارد اهورامزدا در پرتو منش نیک، او را از فرمان‌های خود بیاگاهاند؛ تا بتواند همواره مردمان را به راه خرد رهنمون گردد.

برخی از درخواست‌ها و پرسش‌های این بخش از گات‌ها عبارتند از:

- شکست دروغ‌پرست: «بیاگاهان مرا از آنچه تو دانائی، ای اهورا. آیا پیش از این، آن سزایی که تو اندیشیدی خواهد رسید که پیرو راستی، ای مزدا، شکست دهد به دروغ‌پرست؟ آری پیداست که این از برای جهان پیام نیکی است» (همان: ۱۰۵).

- درامان بودن از پادشاهی شهریار بد: «شهریاران خوب باید پادشاهی کنند، با کردارهای آیین نیک. شهریاران بد مباد که به ما پادشاهی کنند، ای سپندارمذ. از برای

مردم در زندگی آیند، پاکی بهتر (و) از برای چهارپا کشت و ورز، آن را از برای خورش ما پیروان» (همان: ۱۰۷).

- درخواست شناختن پیام (پی بردن به رسالت) و براندازی می: «کی، ای مزدا، مردان پیام را خواهند شناخت؟ کی پلیدی این می را خواهی برانداخت که از آن کرپن‌ها [از پیشوایان دینی بودند که با زرتشت مخالف بودند] از روی کین و از خرد (خویش) می‌فریبند شهبیاران بد کشورها را» (همان: ۱۰۹).

۴.۴. بررسی نیایش‌های بخش چهارم گات‌ها، با عنوان «وُهوخشترگات» (یسنا، هات ۵۱) «وُهوخشتر» به معنی اقتدار نیک و کشور خوب است. زرتشت در این گات، همچنان به ستایش اهورامزدا می‌پردازد و در ضمن نیایش‌هایش و در قالب آن، اصولی از آموزه‌های دینی و اخلاقی را بیان می‌کند. در این هات، زرتشت برای بهروزی «گشتاسپ‌شاه» و وزیر او «جاماسب» و نیز برای «فرشوشتر» (پدرزن خود)، در پیشگاه اهورامزدا دعا می‌کند و برای آنان توفیق و رستگاری طلب می‌کند.

برخی از پرسش‌ها و درخواست‌های این بخش عبارتند از:

- نمایاندن کشور جاودانی (فردوس) به نیایشگر: «پس این چنین، ای مزداهورا، نخست بنمای به من کشور (مینوی) که دارائی شماس و آن اردیبهشت و آن توست. ای سپندارمذ، بیخشیای به میانجی بهمن، سودتان (کشورتان) را به آن کسی که نیایشگر است» (همان: ۱۲۷).

- درخواست بخشش چهارپا به برزیگر درست‌کردار: «همه‌ی این‌ها را می‌پرسم: چگونه به‌راستی از چهارپا برخوردار گردد، برزیگر درست‌کردار (و) خوب‌خرد، اگر او نماز برد (همان) کسی را که بدان، داور درست‌کردار پیمان داد، (داوری) که بهر دو پاداش تواناست» (همان: ۱۲۹).

پورداود با توجه به قرآینی، چهارپا را کنایه از پاداش روز پسین و بخشایش مینوی در جهان دیگر می‌داند و بیان می‌کند از آنجاکه ستوران و کشتزار در این جهان آرزوی کشاورزان و مایه‌ی خوشی و آسایش آنان است، همین واژه نیز برای پاداش جهان دیگر به معنی استعاری به کار رفته است (نک: همان: ۱۳۰-۱۳۸).

- درخواست پناه برای جاماسب و دیگران: «این آیین را «جاماسب هوگو»، از روی راستی چون دارائی فر، از برای خود برگزید. (آری) این کشور منش نیک را جويا. این را به من ببخشای ای اهورا، که آنان در پناهتان باشند ای مزدا» (همان: ۱۳۵).

۴.۵. بررسی نیایش‌های بخش پنجم گات‌ها، باعنوان «وهیشتوایشت» (یسنا، هات ۵۳) «وهیشتوایشت» به معنی بهترین خواسته و نیکوترین ثروت است. این گات، کوچک‌ترین سروده‌ی زرتشت در گات‌هاست که شامل ۹ بند است. گویا زرتشت این گات را در اواخر زندگی خود و هنگامی که دین او فراگیر شده بود، سروده است. او در این گات اشاره می‌کند که خواسته و مرادش برآورده شده است. نیایشی که جاماسب در حق «پوروچیست»، همسرش (دختر زرتشت)، بیان می‌کند، دلالت بر این موضوع دارد. جاماسب در این نیایش بهره‌ی باشکوه منش نیک را برای پوروچیست درخواست می‌کند: «آری این را (پوروچیست را) به دلگرمی بدین رهبری کنم تا که او پدر را خوشنود تواند ساخت و شوهر (و) برزیگران و آزادگان را، (آن) پاک‌دین پاک‌دینان. بهره‌ی باشکوه منش نیک... بدو دهد مزدا اهورا از برای دین نیکش همواره جاودان» (همان: ۱۴۳). زرتشت در این گات به اندرز ادامه می‌دهد و برای درستکاران از اهورامزدا بهروزی می‌خواهد.

برخی از پرسش‌ها و درخواست‌های این بخش عبارتند از:

- درخواست مجازات (شکنجه و مرگ) برای بدکاران: «این چنین بدکرداران فریفته باشند و به آسیب رها گشته، همگان خروش برآرند. بشود از شهریاران خوب او (مزدا) شکست و گزند (به آنان رساند) و رامش از آنان به ده‌های شاد، دهد و زود باشد آنان را آن کسی که بزرگ‌تر است با بند مرگ به رنج اندر کند» (همان: ۱۴۵).

- روی کارآمدن حاکم حامی درویشان: «به بدکیش تباهی سزد. اینان که آرزومندند ارجمند را خوار کنند، آن پست شمندگان آیین که به کیفر ارزانی‌اند. کجاست آن داور درست‌کردار که زندگی و آزادی از آنان برآید؟ ایدون‌تر است ای مزدا، توانائی که به درویشان راست‌زندگی‌کننده، بهتری بخشایی» (همان: ۱۴۷).

۴.۶. فلسفه و غایت نیایش در گات‌ها

زرتشت در قالب نیایش و به شکل پرسش از اهورامزدا، به طرح اصول اخلاقی و آموزش مردم پرداخته است. آموزه‌هایی که با گذشت حدود ۳۲۰۰ سال، رنگ کهنگی زمان به خود نگرفته است. زرتشت روش خود را «روش نو»، یعنی روشی متفاوت با روش‌های پیشین و موجود، معرفی می‌کند و ضمن ستایش راستی و منش نیک و اهورامزدا، از آن‌ها می‌خواهد تا در راه دین‌گستری یاری‌اش کنند (همان: ۵).

در گات‌ها هدف از نیایش اهورامزدا و گزاردن نماز، یاد خدا و عمل به دستورهایش، رسیدن به اندیشه، گفتار و کردار نیک و درنهایت، خدای‌گونه‌شدن است. برای خدای‌گونه‌شدن باید در جهت کسب ویژگی‌های خدا گام برداشت. مهم‌ترین ویژگی‌ها یا صفت‌هایی که در گات‌ها برای اهورامزدا بیان شده است، عبارت‌اند از: بهمن: اندیشه‌ی نیک؛ ۲. اردیبهشت: برترین راستی و پاکی؛ ۳. شهریور: شاهی آرمانی خدا بر جان جهان؛ ۴. سپندارمذ (اسفند): گستره‌ی زمین که مقدس است و گستراننده؛ ۵. خرداد: حرکت به سوی کمال و رسایی؛ ۶. امرداد: بی‌مرگی.

نیایش‌ها و مضامین گات‌ها فی‌نفسه شایسته‌ی توجه است و نفس اتصال و ارتباط با اهورامزدا هدف اصلی است و نیایشگر بر آن است که در این قالب به آموزش مردم بپردازد.

با بررسی نیایش‌های گات‌ها می‌توان گفت نیایشگر در آن، دید انتقادی و زمینی دارد. نیایش‌های گات‌ها در قالب شکوه و شکایت و گله برای رفع دشواری‌های زمانه است. نیایشگر از ظلم ظالم و نداشتن یاور و حامی به درگاه اهورامزدا شکایت می‌کند و خواهان سحرشدن شام تاریک است. این نیایش‌ها گاه ماهیتی انتقادی و شکاکانه پیدا می‌کنند، مانند اینکه آیا وعده‌های من (زرتشت) به حقیقت خواهد پیوست؛ اما متون پس از گات‌ها (یسنا، یشت‌ها و...) به نکته‌های مثبت پرداخته است و دید زیبایی‌شناسی دارد (نیایش‌هایی که امروزه زرتشتی‌ها تکرار می‌کنند نیز این گونه است). در گات‌ها به زیبایی‌شناسی و ستایش زیبایی‌ها چندان پرداخته نشده است. نیازهای مطرح‌شده در گات‌ها متناسب با روح بزرگ نیایشگر آن است و نویسندگان متن‌های پس از گات‌ها، در جای‌جای نیایش‌ها، به گفته‌های زرتشت اشاره کرده‌اند.

در گات‌ها، مخاطب یا منادای نیایش‌های زرتشت، به ترتیب: مزدا، اهورا، اردیبهشت، مزداهورا، بهمن، سپندارمذ، اهورامزدا و شهریور است. زرتشت در نیایش‌ها، در بیشتر

موارد، فاعل و فعل جمع به کار می‌برد. از مهم‌ترین خواسته‌های نیایشگر در گات‌ها رسیدن به خدا و مانند او شدن است. نیایشگر (زرتشت) در گات‌ها، از چگونگی خداگونه‌شدن و به صفات خدا درآمدن پرسش می‌کند. او در یکی از نیایش‌ها چگونگی اهورایی‌شدن را مطرح می‌کند و می‌پرسد چه زمانی و چگونه می‌تواند مانند اهورامزدا شود. مشخص کردن «گیتیک» (دنیوی یا این جهانی بودن) یا مینوی بودن خواسته‌های زرتشت بسیار پیچیده و دشوار است؛ زیرا همان‌گونه که در اندیشه‌ی ایرانیان، انسان و جهان دارای دو بعد مینوی و مادی درهم‌آمیخته است، خواسته‌ها نیز متناسب با این دو بعد به هم‌آمیخته‌ی وجود انسان مطرح شده است.

بیشترین خواهش‌ها و خواسته‌ها در گات‌ها، رواج راستی و سرکوبی دروغ، رهایی زمین و جاندارانش از ستم و خشم و بیدادگری، داشتن زندگی آرام و شاد، جامعه‌ای آباد و در نتیجه، رسیدن به کشور مینوی جاودانی اهورامزدا (فردوس) و پاداش و بخشایش جاودانی در روز داوری پسین است.

در گات‌ها، نیایش و ستایش یکی از راه‌های رسیدن به خواسته‌ها شمرده شده است. برای اینکه اهورامزدا آرزوی زرتشت و هریک از یارانش را برآورده سازد، آن‌ها به ستایش و نیایش می‌ایستند. هرکسی را که اهورامزدا پاک و نیک‌منش شناخت، کامیاب و رستگار می‌سازد و خواهش‌های او در پیشگاه مزدا پذیرفته می‌گردد: «آن دانایانی که تو در راستی و منش نیک سزاوار شناختی ای مزداهورا، آنان را به رسیدن آرزو، کام روا کن، چه می‌دانم از برای رستگاری، سخنان خواهش نزد شما کارساز است» (همان: ۹). زرتشت در نیایش‌هایش تباه‌شدن زندگانی مردمان و چهارپایان را به دست دیوصفتان، کسانی که مردم را از کردار نیک منحرف می‌سازند، به تصویر می‌کشد و از نپیوستن مردم به کیش راستی به درگاه اهورامزدا شکوه می‌کند و از رنج و سختی‌های خود در این راه سخن می‌گوید. درحقیقت، زرتشت با این نیایش‌ها از «اشه» (راستی) و منش نیک نگاهبانی می‌کند و این نیایش‌ها را، از جانب اهورامزدا، برای بهبودی جهان و رستگاری مردم و کامروایی درست‌کرداران می‌داند.

۵. دسته‌بندی درخواست‌های مطرح‌شده در «گات‌ها» براساس موضوع

می‌توان درخواست‌ها و آموزه‌های زرتشت در گات‌ها را زیر پنج عنوان کلی دسته‌بندی کرد:

۵. ۱. رواج راستی و سرکوبی دروغ و دروغ‌پرست

- رسیدن به راستی و منش نیک و هدایت‌کردن زیان‌کاران با این گفتار به‌سوی مزدا (نک: همان: ۷)؛
- برانگیختن یاری زبردست؛ شهریار توانا به‌جای مرد ناتوان (زرتشت) (درخواست‌کننده: گوشورون یا روان آفرینش) (همان: ۱۵)؛
- برانگیختن منش پاک برای نگهداری روان آفرینش (درخواست‌کننده: اشا و گوشورون) (همان: ۱۳)؛
- آسیب‌نرسیدن به راست‌زندگی‌کننده و شبان از دروغ‌پرست یا به‌عبارت دیگر، درامان‌بودن نیکان از آسیب‌بدان (درخواست‌کننده: اشا و گوشورون) (همان)؛
- چیرگی بر دروغ با قدرت شهریاری (همان: ۲۳)؛
- نابودی دروغ‌پرست (ازجمله گره‌م و گرَپن) که با کردار خود مردم را می‌فریبد و با شادمانی زندگی چهارپایان را تباه می‌کند (همان: ۳۹)؛
- خوشی برای نیکان و رنج برای دشمنان (رامش‌دهنده‌بودن زبانه‌ی آتش [=آزمایش پسین] برای نیکان و رنجاننده‌بودن آن برای ناپاکان) (همان: ۵۱)؛
- آموختن راه منش نیک (همان: ۵۵)؛
- درخواست آگاهی از نماز و نیایش و برخورداری از منش نیک (همان: ۷۱)؛
- پارسایی مردم (همان: ۷۵)؛
- دور راندن دروغ و آسیب دروغ از خود (همان: ۷۷)؛
- چیرگی راستی و شکنج و رنج آوردن بر دروغ‌پرستان (همان)؛
- پناه و پیروزی پیروان راستی (همان)؛
- فرارسیدن روزی که دین راستین جهان را فراگیرد (همان: ۸۷)؛
- بهره‌مندنشدن دروغ‌پرست از نعمت‌هایی که به پیروان راستی وعده داده شده است (همان: ۱۰۳)؛
- شکست دروغ‌پرست و چیره‌شدن پیرو راستی بر دروغ‌پرست پیش از فرارسیدن سزایی که مزدا مقرر کرده است (همان: ۱۰۵)؛
- درامان‌بودن از پادشاهی شهریار بد (همان: ۱۰۷)؛
- پاداش و براندازی دشمن (همان: ۱۰۹)؛

۷۷ _____ بررسی تطبیقی و آماری نیایش‌های زرتشت در گاهان

- موفقیت فروشتر در راه راستی و ارزانی داشتن کشور نیک به زرتشت و از فرستادگان مزدا بودن (همان: ۱۱۳)؛
- زیان برای دروغ‌پرستان و سود برای راست‌کرداران (همان: ۱۳۱)؛
- درخواست مجازات بدکاران (آزاردهندگان چهارپایان) (همان: ۱۳۳)؛
- غلبه بر دشمن با به‌کارگیری راستی (همان: ۱۳۱)؛
- بخشایش آنچه آرزو شده به فروشتر برای رسیدن به دولت راستی (همان: ۱۳۵)؛
- مجازات (شکنجه و مرگ) برای بدکاران (همان: ۱۴۵)؛
- روی‌کارآمدن حامی درویشان و بی‌بهره‌ساختن خوارشمرندگان آیین مقدس از زندگی و آزادی به‌وسیله‌ی شهریار درستکار (همان: ۱۴۷)؛
- آموزش آیین از مزدا (همان: ۱۱۹).

۵. ۲. داشتن زندگی آرام و شاد و جامعه‌ای آباد

- درخواست رامش برای همه‌ی آفرینش «سپندمینو» و خشنودساختن «وهومن» و «گوشورون» از خود (همان: ۵)؛
- آبادی دو جهان خاکی و مینوی که به یاران گشایش و رامش دهد (همان)؛
- ارزانی داشتن نیکی کشاورز [=زندگانی پایدار و خرمی] به گوشورون (درخواست کننده: گوشورون) (همان: ۱۱)؛
- نیرو و توانایی دادن به روان آفرینش چنان‌که خان‌ومان خوب و رامش برقرار شود (همان: ۱۵)؛
- آموختن برزیگری از منش پاک و پندرسیدن از او (همان: ۴۵)؛
- ارزانی داشتن همه‌ی خوشی‌های زندگی و رستگاری تن (همان: ۴۷)؛
- آگاهی از بهترین گفتارها و کردارها و ستایش‌هایی که باید به جای آورد تا زندگی خرم شود (همان: ۵۷)؛
- روزی (رواج کشت و کار) از مزدا (همان: ۸۵)؛
- زندگی نیک همراه با آرامش (همان: ۱۰۹)؛
- بخشش چهارپا به برزیگر درست‌کردار (همان: ۱۲۹).

۵.۳. درخواست یاری کردن و پناه‌دادن

- یاری کردن و دستگیری زرتشت در راه دین‌گستری (همان: ۶۹ و ۷۰)؛
- برآوردن آرزوی کسانی که اهورا در راستی و منش نیک سزاوار می‌شناسد (همان: ۹)؛
- برقرارشدن راستی و منش پاک و شهریاری و درخواست پذیرفته‌شدن ازسوی مردم (همان: ۷۵ و ۷۶)؛
- ازجمله‌ی افرادی بودن که زندگی تازه کنند و درخواست یاری از مزدا و ایزدان دیگر برای شناسایی درست و یگانگی در اندیشه (همان: ۲۱)؛
- توجه و روی کردن مزدا، اردیبهشت و بهمن به زرتشت (نمایش پرتو ایزدی، فروغ راستی و پاک‌منشی) و توجه دیگران به آیین زرتشت و مغان (همان: ۴۵)؛
- پذیرش دادخواهی و نیایش‌های زرتشت و بخشیدن دو صفت رسایی و جاودانگی به سخنان زرتشت (همان)؛
- درخواست شهریاری و توانگری مزدا در پناه‌بخشیدن به درماندگان (همان: ۵۳)؛
- از آسیب بدخواهان درپناه‌بودن رادمردان (زرتشت) که با وجود آزار دشمنان، بادادن آموزش دین راستین، به مردم بهره و نیکی رسانند (همان)؛
- یاری‌خواستن از مزدا در وضعیت ناگوار و خشنودی او (همان: ۸۷)؛
- رنج و آسیب ندیدن زرتشت از کردار کسی که قصد جان او کرده، برگشتن آزارها به آن شخص و بی‌بهره‌شدنش از زندگی خوش (همان: ۸۹)؛
- شناختن پیام (پی‌بردن به رسالت) و براندازی می (همان: ۱۰۹)؛
- یاری‌دان و پناه‌بخشیدن در مقابل «بندو» (دشمن ستیزه‌جو) و مرگ او (همان: ۱۱۱)؛
- یاری‌دادن و ارزانی کردن بهترین بخشایش (همان: ۱۱۵)؛
- طلب کردن یاری از مزدا و راستی و منش نیک (همان: ۸۹ و ۱۱۷ و ۱۱۹)؛
- در پناه مزدا بودن جاماسپ و کسانی که به این کشور جاودانی بگروند (ازجمله کی‌گشتاسپ و فرشوشتر) (همان: ۱۳۵).

۵. ۴. ارزانی کردن توانایی، پاداش منش نیک، بهترین بهره، جاودانگی و بخشایش
در دو جهان گیتیک و مینوی

- ارزانی داشتن منش نیک و بخشایش جاودانی راستی و پایداری و پناه‌بخشیدن برای چیرگی بر دشمن (پناه در برابر ستیزه‌ی دشمن) (همان: ۷)؛
- ارزانی داشتن پاداش و آبادی (شکوه) منش نیک و برآوردن خواهش گشتاسب و زرتشت که رواکردن دین مزدا و آیین گستری و رساندن سرودهای خود به گوش مردم است (همان)؛
- ارزانی داشتن منش نیک جاودانی (نعمت پاک‌منشی جاودانی) که بهترین چیز است به فروشتر و زرتشت و هر آن کس که درخور بخشایش ایزدی باشد (همان)؛
- برخوردارگشتن کسی که زرتشت را از سخن دین راستین درباره‌ی رسایی و جاودانی آگاه سازد از بهترین بهره (کشور مینوی مزدا) (همان: ۲۵)؛
- آموزش و بخشایش در روز واپسین (همان: ۴۷)؛
- توانایی، پاداش نیک، قدرت و بخشایش (همان)؛
- بخشایش بهترین پاداش‌ها و آموزش راستی بهترین نهاد (همان: ۴۹)؛
- بخشایش جاودانی و راستی و کشور رسایی (همان: ۵۱)؛
- رستگارساختن همه‌ی جهانیان به‌واسطه‌ی منش نیک در کشور جاودانی (همان)؛
- برآوردن آرزوها و بهره‌ورگردیدن از پایداری و راستی و شکوه پاداش و زندگی منش نیک (همان: ۶۳)؛
- ارزانی داشتن آنچه از همه بهتر است (بهشت)، به کسی که خواستار بهشت است، بخشایش منش نیک و شادمانی زندگی جاودانی (همان)؛
- برخوردارشدن آن‌که برای نجات جهان خاکی و معنوی آموزش داد (زرتشت) از بهترین بهره (آنچه بهتر است) (همان)؛
- ارزانی داشتن زندگی جاودان (هستی آرزوشده) (همان: ۶۹)؛
- پاداش و زندگی نیک در فردوس برین (همان)؛
- ارزانی داشتن بهشت، به‌عنوان پاداش درست‌کرداری مرد یا زنی که آنچه (آیین راستین) مزدا برای جهان بهتر دانست، به‌جای آورد (همان: ۹۱)؛
- بخشایش کشور نیک جاودانی (فردوس) (همان: ۱۰۷)؛

- ارزانی داشتن جاودانی و رسایی و قوه و پایداری در روز داوری پسین (همان: ۱۲۹)؛

- رحمت و بخشایش (همان: ۱۳۵)؛

- ارزانی داشتن کشور جاودانی و مینوی (همان: ۱۳۷)؛

- نمایاندن کشور جاودانی (فردوس) به نیایشگر (همان: ۱۲۷)؛

۵.۵. آگاهی بخشیدن

- آگاهی از چگونگی جهان مینوی آینده (روز سنجش کردارها) از زبان خود (اهورا) (همان: ۹)؛

- آگاهی از پاداش کردار گروه نیکوکاران و پادافره گناهکاران برای آگاهی مردمان (همان: ۲۳)؛

- آگاهانیدن زرتشت از آن چیزی که به واسطه‌ی آن بتواند بر علت رشک دیگران و رخدادهای پی برد (همان: ۲۵)؛

- آگاهی از سرانجام پاکان و ناپاکان در روز واپسین (همان: ۲۹)؛

- آگاهی از پادافره کسی که برای دروغ‌پرست شهریاری فراهم کند و برای سلطنت بد کوشش کند (همان)؛

- آگاهی از چگونگی اهورایی شدن (همان)؛

- آموزش گرفتن از اهورامزدا در پاک‌منشی (همان: ۳۱)؛

- آگاهی از پاداش نیکان در روز واپسین (همان: ۷۱)؛

- آگاهی از اینکه آیا وعده‌های زرتشت به حقیقت خواهد پیوست و درخواست یاری او و پدیداری کشور جاودانی و خوشی و رامش و گشایش و فراخ روزی به حقیقت خواهد پیوست (همان: ۷۳)؛

- آگاهی از چگونگی رسیدن روان به بخشایش شادی‌انگیز (همان)؛

- آگاهی از چگونگی کامرواشدن زرتشت از پیوستن با مزدا و کارساز و جاودان شدن گفتارش (همان: ۷۹)؛

- آگاهی از سزای پیمان‌شکن در این دنیا، کسی که در این جهان در وعده‌ی خویش پایدار نماند و مزدی که در مقابل کار و خدمت است نپردازد (همان)؛

- درک اندیشه‌ی خرد (مشیت) مزدا (همان: ۱۱۳).

۶. نیایشگر و مخاطب نیایش‌های گات‌ها

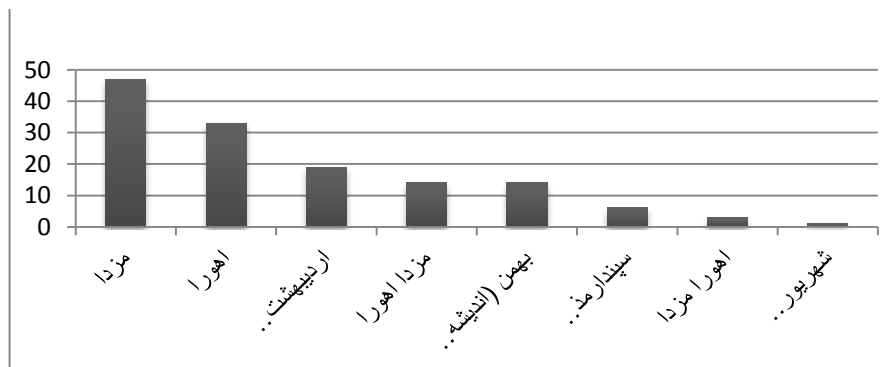
در گات‌ها، نیایشگر، همه‌جا، زرتشت است که در جست‌وجوی یافتن راهی برای آبادانی است و تنها در نیایش‌های گات ۲۹، درخواست به‌صورت نمادین از زبان گوشورون (روان چهارپا یا آفرینش) و اشا (اردیبهشت یا راستی) مطرح می‌گردد (همان: ۱۱ و ۱۳ و ۱۵).

در ۸۵ نیایش مطرح‌شده در گات‌ها نیز، مخاطب یا منادای نیایش‌ها اهورامزدا، مزدا، اردیبهشت، اهورا، بهمن، مزداهورا، سپندارمذ، خرداد و آمرداد است؛ به‌عبارت‌دیگر، می‌توان گفت که نیایشگر با صفت‌های گوناگون، آفریدگار خود را مخاطب قرار می‌دهد و سپس درخواست‌های خود را مطرح می‌کند. مخاطب این نیایش‌ها و صفت‌های به‌کاررفته برای آن‌ها به ترتیب عبارتند از:

- مزدا (۴۷ بار): دادار منش نیک (همان: ۷۱) و پادشاه (همان: ۷)؛
- اهورا (۳۳ بار): دوربیننده (همان: ۴۹) و بهترین راستی، همکام (همان: ۷)؛
- اردیبهشت (راستی) (۱۹ بار): جهان‌افزای (همان: ۴۷)؛
- مزداهورا (۱۴ بار)؛
- بهمن (منش نیک) (۱۴ بار)؛
- سپندارمذ (فروتنی) (۶ بار): جهان‌افزای (همان)؛
- اهورامزدا (سه بار): توانا تر (همان)؛
- خرداد (رسایی) و آمرداد (جاودانگی) (یک بار) (همان: ۴۵) و شهریور (شهریاری) (یک بار) (همان: ۴۷).

نمودار شماره ۱ میزان تکرار این صفت‌ها را نشان می‌دهد:

نمودار شماره ۱: مخاطب نیایش در گات‌ها

۷. دسته‌بندی نیایش‌ها و درخواست‌ها

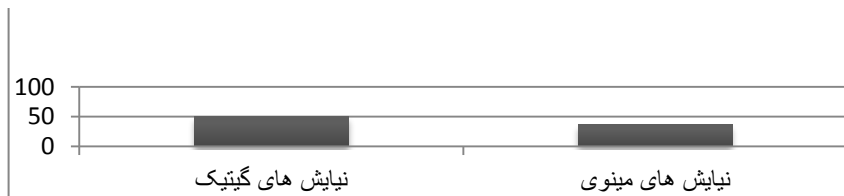
نیایش‌ها و درخواست‌های موجود در گات‌ها را می‌توان به نیایش‌های مینوی و گیتیک و نیایش‌های ایجابی و سلبی تقسیم کرد.

۱.۷. نیایش‌ها و درخواست‌های مینوی و گیتیک

نیایش‌های مینوی زرتشت در گات‌ها عبارتند از: ۱. آبادی دو جهان خاکی و مینوی که به یاران گشایش و رامش دهد (همان: ۵)؛ ۲. آگاهی از چگونگی جهان مینوی آینده (روز سنجش کردارها) از زبان خود (اهورا) (همان: ۹)؛ ۳. برخوردارگشتن کسی که زرتشت را از سخن دین راستین درباره‌ی رسایی و جاودانی آگاه سازد از بهترین بهره (کشور مینوی مزدا) (همان: ۲۵)؛ ۴. آگاهی از سرانجام پاکان و ناپاکان در روز واپسین (همان: ۲۹)؛ ۵. آگاهی از سزای کسی که برای دروغ‌پرست شهریاری فراهم سازد و برای سلطنت بد بکوشد (همان)؛ ۶. آگاهی از چگونگی اهورایی شدن (همان)؛ ۷. آرمزش و بخشایش در روز واپسین (همان: ۴۷)؛ ۸. رستگار ساختن همه‌ی جهانیان به واسطه‌ی منش نیک در کشور جاودانی (همان: ۵۱)؛ ۹. خوشی برای نیکان و رنج برای دشمنان (رامش‌دهنده‌بودن زبانه‌ی آتش، آزمایش پسین، برای نیکان و رنجاننده‌بودن آن برای ناپاکان) (همان)؛ ۱۰. ارزانی داشتن آنچه از همه بهتر است، یعنی بهشت، به کسی که خواستار آن است و بخشیدن منش نیک و شادمانی زندگی جاودانی (همان: ۶۳)؛ ۱۱. ارزانی داشتن زندگی جاودان (هستی آرزوشده) (همان: ۶۹)؛ ۱۲. پاداش و زندگی نیک در فردوس برین (همان)؛ ۱۳. آگاهی دادن از پاداش نیکان در روز واپسین (همان: ۷۱)؛ ۱۴. ارزانی داشتن بهشت به‌عنوان پاداش درست‌کرداری مرد یا زنی که آنچه را مزدا برای جهان بهتر دانست (آیین راستین) به جای آورد (همان: ۹۱)؛ ۱۵. بخشایش کشور نیک جاودانی (فردوس) (همان: ۱۰۷)؛ ۱۶. نمایاندن کشور جاودانی (فردوس) به نیایشگر (همان: ۱۲۷)؛ ۱۷. ارزانی داشتن جاودانی و رسایی و قوه و پایداری در روز داوری پسین (همان: ۱۲۹)؛ ۱۸. رساندن زیان به دروغ‌پرستان و سود به راست‌کرداران (همان: ۱۳۱)؛ ۱۹. مجازات بدکاران (آزاردهندگان چهارپایان) در داوری پسین (همان: ۱۳۳)؛ ۲۰. یاری و دست‌گیری زرتشت در راه دین‌گستری (همان: ۶۹ و ۷۰)؛ ۲۱. رسیدن به راستی و منش نیک و هدایت کردن زیان‌کاران به‌وسیله‌ی این گفتار (گات‌ها) به‌سوی مزدا (همان: ۷)؛ ۲۲. آگاهی یافتن از سزای کردار دو گروه

نیکوکاران و گناهکاران برای آگاه‌ساختن مردمان (همان: ۲۳)؛ ۲۳. آگاهانیدن زرتشت از بهترین چیز (بهره‌ی حاصل‌شده از دین) که به‌واسطه‌ی آن بتواند بر علت رشک دیگران و رخدادها پی برد (همان: ۲۵)؛ ۲۴. آموزش دیدن به‌وسیله‌ی اهورامزدا برای رسیدن به پاک‌منشی (همان: ۳۱)؛ ۲۵. پذیرش دادخواهی و نیایش‌های زرتشت و بخشیدن دو صفت رسایی و جاودانگی به سخنان زرتشت (همان: ۴۵)؛ ۲۶. بخشایش جاودانی و راستی و کشور رسایی (همان: ۵۱)؛ ۲۷. آموختن راه منش نیک (همان: ۵۵)؛ ۲۸. آگاهی‌یافتن از بهترین گفتارها و کردارها و ستایش‌هایی که باید به جای آورد تا زندگی خرم گردد (همان: ۵۷)؛ ۲۹. درخواست آگاهی از نماز و نیایش و برخوردارگی از منش نیک (همان: ۷۱)؛ ۳۰. آگاه‌شدن از چگونگی رسیدن روان به بخشایش شادی‌انگیز (همان: ۷۳)؛ ۳۱. فرارسیدن روزی که دین راستین جهان را فراگیرد (همان: ۸۷)؛ ۳۲. توانایی درک اندیشه‌ی خرد (مشیت) مزدا (همان: ۱۱۳)؛ ۳۳. موفقیت فروشتر در راه راستی و ارزانی‌داشتن کشور نیک به زرتشت و از فرستادگان مزدا قراردادن او (همان)؛ ۳۴. تعلیم‌گرفتن آیین از مزدا (همان: ۱۱۹)؛ ۳۵. رحمت و بخشایش (همان: ۱۳۵)؛ ۳۶. ارزانی‌داشتن کشور جاودانی و مینوی (همان: ۱۳۷). به‌جز موارد یادشده، نیایش‌ها و درخواست‌های دیگر زرتشت را درخواست‌های گیتیک یا این جهانی تشکیل می‌دهند.

نمودار شماره‌ی ۲: نیایش‌های مینوی و گیتیک

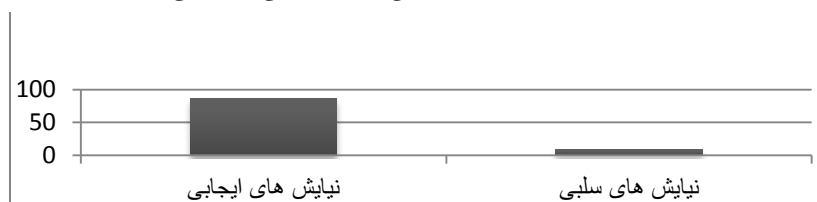

۲.۷. نیایش و درخواست‌های «سلبی» و «ایجابی»

نیایش‌ها و درخواست‌های سلبی زرتشت در گات‌ها عبارت‌اند از: ۱. نابودی دروغ‌پرستان، از جمله «گرهم» و «کَرین» که با کردار خود مردم را می‌فریبند و با شادمانی زندگی چهارپایان را تباه می‌کنند (همان: ۳۹)؛ ۲. درخواست خوشی برای نیکان و رنج برای دشمنان (رامش دهنده‌بودن زبانه‌ی آتش، آزمایش پسین، برای نیکان و رنجاننده‌بودن آن برای ناپاکان) (همان: ۵۱)؛ ۳. رنج و آسیب ندیدن زرتشت از کردار کسی که قصد جان او را کرده است، برگشتن آزارها به آن شخص و بی‌بهره‌شدنش از زندگی خوش (همان: ۸۹)؛ ۴. بهره‌مندشدن دروغ‌پرست از نعمت‌هایی که به پیروان

راستی وعده داده شده است (همان: ۱۰۳)؛ ۵. شکست دروغ‌پرست و چیره‌شدن پیرو راستی بر دروغ‌پرست پیش از فرارسیدن سزایی که مزدا مقرر کرده است (همان: ۱۰۵)؛ ۶. پادافره و براندازی دشمن (همان: ۱۰۹)؛ ۷. روی کارآمدن حامی درویشان و بی‌بهره‌ساختن خوارشمرندگان آیین مقدس از زندگی و آزادی، به‌وسیله‌ی شهریار درستکار (همان). به‌جز درخواست‌های یادشده، نیایش‌ها و درخواست‌های دیگر زرتشت ایجابی هستند.

نمودار شماره‌ی ۳: نیایش‌های ایجابی و سلبی

۸. باهم‌نگری

همان‌گونه که در گستره‌ی مقاله نشان داده شد، از بررسی گات‌های زرتشت می‌توان به نتایج زیر دست یافت:

۱. در گات‌ها، زرتشت حدود صد پرسش مطرح می‌کند. او پاسخ برخی از آن‌ها را می‌داند؛ اما برای به‌فکر و داشتن مردم، آموزش دادن به آن‌ها و آگاه‌ساختنشان از خوب و بد امور این پرسش‌ها را مطرح می‌کند. گاه نیز هدف زرتشت از پرسیدن پرسش‌هایی که پاسخشان را می‌داند، توصیف بزرگی آفریدگار است. گاهی هم او واقعاً پاسخ را نمی‌داند و در پی یافتن آن است.

۲. مخاطب یا منادای نیایش‌های زرتشت به‌ترتیب: مزدا، اهورا، اردیبهشت، مزداهورا، بهمن، سپندارمذ، اهورامزدا و شهریور است. او در بسیاری مواقع در نیایش‌هایش از ضمیر جمع استفاده می‌کند. سبک بیان زرتشت این انگاره را تقویت می‌کند که زرتشت همچنان که واژه‌های مزدا، اهورا، اهورامزدا و مزداهورا را برای اشاره به موجودی واحد به کار می‌گیرد، امشاسپندان نیز همگی فروزه‌ها و اوصاف خدای واحدند؛ به عبارت دیگر، با توجه به اینکه ترکیب اهورامزدا در گات‌ها ترکیبی تثبیت‌شده نیست و چهار واژه‌ی دیگر نیز در این باره وجود دارد، این گمانه بیشتر تقویت می‌شود که

زرتشت به نوعی وحدت وجود رسیده و در نظر او امشاسپندان تجلیات اهورامزدا هستند.

۳. نیایش‌ها و شکوه‌های زرتشت در گات‌ها، جامعه و مشکلاتی را به تصویر می‌کشد که بی‌شباهت با مشکلات جوامع دیگر در دوره‌های بعد و حتی دوران اخیر نیست. بیشترین خواسته‌های مطرح شده در گات‌ها، رواج یافتن راستی و سرکوبی دروغ، رهایی زمین و جاندارانش از ستم و خشم و بیدادگری، داشتن زندگی آرام و شاد، جامعه‌ای آباد و در نتیجه، رسیدن به کشور مینوی جاودانی اهورامزدا (فردوس) و پاداش و بخشایش جاودانی در روز داوری پسین می‌کند.

۴. مشخص کردن گیتیک (دنیوی یا این جهانی) یا مینوی بودن خواسته‌ها بسیار دشوار است. همان‌طور که انسان و جهان در اندیشه‌ی ایرانیان دارای دو بعد مینوی و مادی است، خواسته‌ها نیز متناسب با این دو بعد وجودی انسان مطرح شده است.

۵. این پژوهش آماری نشان می‌دهد که درخواست‌های مینوی (غیرمادی) دوسوم خواسته‌های گیتیک (مادی) است.

۶. نیایش‌های سلبی و نفرین در گات‌ها نسبت به نیایش‌های ایجابی و مثبت بسیار ناچیز است.

یادداشت‌ها

۱. نیایش و پرستش در پهلوی «نیایشن» (nighāyišhn/nyāyišhn) و از ریشه‌ی «نی یج» است (نک: سیدمحمدعلی داعی‌الاسلام، ج ۵، ۱۳۶۴: ۴۰۴).
۲. «یسنا»، به معنی نیایش و ستایش، یکی از پنج بخش اوستاست که ۷۲ هات (بخش) دارد و ۱۷ هات آن را «گات‌ها» تشکیل می‌دهد. یسنا حاوی نیایش و ستایش اهورامزدا، امشاسپندان، ایزدان، فروهر بزرگان و دلیران و شهریان خوب و نیز تقدیس و ستایش سرور، آذر، آب و... و اقرار به دین زرتشتی است. «یشت‌ها» به معنی پرستش و ستایش ایزدان است. در ۲۱ یشت به نیایش اهورامزدا، ایزدان و بغان، مظاهر طبیعی، شاهان و شهریان پیش از زرتشت پرداخته شده است. «ویسپرد» از دو بخش «ویسپ» به معنی همه و «رد» به معنی سرور و رهبر تشکیل می‌شود که در مجموع به معنی همه‌ی سروران است و نیایشگر خواستار خشنودی آن‌هاست. «وندیداد»، به معنی داد و قانون ضددیو، شامل قوانین طهارتی و گناهان و تاوان آن‌هاست که بسیاری از بخش‌های آن با اندیشه و فلسفه‌ی زرتشت هماهنگی ندارد. «خرده اوستا» برداشت‌هایی از بخش‌های گوناگون اوستاست که به‌وسیله‌ی آذرباد مهراسپندان، موبد موبدان عصر شاپور دوم (۳۱۰-۳۹۷م) برای نماز و نیایش و انجام مراسم ترتیب داده شد.

فهرست منابع

- الیاده، میرچا. (۱۳۸۱). «نگاهی کوتاه بر واقعیت تاریخی و پیام‌های آسمانی زرتشت». ترجمه‌ی حسین حیدری، کتاب ماه دین، شماره ۶۰ و ۶۱، صص ۴۶-۵۳.
- اوشیدری، جهانگیر. (۱۳۷۱). *دانشنامه‌ی مزدیسنا (واژه‌نامه‌ی توضیحی آیین زرتشت)*. تهران: مرکز.
- پورداد، ابراهیم. (۱۳۱۰). *خرده اوستا*. بی‌جا: از سلسله انتشارات انجمن زرتشتیان ایرانی بمبئی.
- _____ (۱۳۷۸). *گات‌ها؛ کهن‌ترین بخش اوستا*. تهران: اساطیر.
- _____ (۱۳۸۷). *یسنا؛ بخشی از کتاب اوستا*. تهران: اساطیر.
- خزاعی، خسرو. (۲۰۰۶). *گات‌ها؛ سروده‌های اهورایی زرتشت*. بروکسل: کانون اروپایی برای آموزش جهان‌بینی زرتشت.
- دوستخواه، جلیل. (۱۳۷۵). *اوستا؛ کهن‌ترین سرودها و متن‌های ایرانی*. ج ۱، تهران: مروارید.
- رضی، هاشم. (۱۳۵۷). *گنجینه‌ی اوستا*. تهران: فروهر.
- سیدمحمدعلی داعی‌الاسلام. (۱۳۶۴). *فرهنگ نظام*. تهران: دانش زبان.
- عمادی‌نیا، آرش. (۱۳۸۷). *بررسی آیین‌های معاصر زرتشتی و مقایسه آن‌ها با متون متقدم و مکتوب زرتشتی (کلاسیک)*. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- فکری ارشاد، جهانگیر. (۱۳۵۵). *بررسی نیایش‌های اوستا*. پایان‌نامه‌ی دکتری، دانشگاه تهران.
- قائم مقامی، احمدرضا. (۱۳۸۷). *تطور مفاهیم اوستایی قدیم در سنت زردشتی*. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- معاونت، ماندانا. (۱۳۸۸). *نیایش‌های کنونی زرتشتیان و بنیادهای کهن آن*. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- یوسفی، امیر. (۱۳۸۲). «*فغان‌نامه، منظومه‌ی نیایش آرامنه‌ی جهان*». *اخبار ادیان*، شماره ۳، صص ۷۰ و ۷۱.
- Eliade, Mircea. (1986). *The encyclopedia of religion*. vol. 3, Canada: Collier, macmillan, Christianity. Available at <http://ganjoor.net/moulavi/shams/ghazalsh/sh837>.
- Mabey, Juliet. (1999). *The Oneworld book of prayer: a treasury of prayers from around the world*. Oxford: Oneworld.